

Už jen 30 let do 200. výročí Živy a Ceny Živy za rok 2022

Od založení časopisu Živa uplynulo už 170 let. Ve století předminulém, v době vzniku spolků, českojazyčných podniků, aktivit kulturních v nejšířším slova smyslu byl prvním českým „přírodnickým“ časopisem (před dalšími v pořadí Vesmírem a Časopisem pro pěstování matematiky a fyziky). Kulatých výročí už tedy zažila Živa dost a napsáno k nim bylo mnoho zajímavého. Mění se ale dobový kontext nutící k zamyšlení: „Co by tomu dnes zakladatel Jan Evangelista řekl?“

Ve slavnostní a velmi milé atmosféře proběhlo letošní předání cen časopisu Živa – za přítomnosti předsedkyně Akademie věd ČR Evy Zažimalové, dřívější předsedkyně Heleny Illnerové (obě jsou také členkami redakční rady Živy), představitelky Akademie věd Blanky Říhové a Markéty Pravdové, zástupců Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, jejího dřívějšího děkana a dříve dlouholetého předsedy redakční rady Živy Pavla Kováře a současného předsedy Jana Votýpky, dalších členek a členů rady a významných hostů. Jako v minulých letech se konalo v novorenesanční Lannově vile v Praze-Bubenci, reprezentativních prostorách Akademie věd.

**Jan Evangelista Purkyně:
Rozhled v oboru veškeré přírody
(úryvky ze Živy 1853, 1: 1–9)**

„Octnuvše se v cizí, hornaté, lesnaté krajině, cítíme především potřebu porozhlédnouti se v jejím okolí, zdali tu nablízku jaká řeka, do které menší potoky splývají, který hlavní jest směr jejího toku, na které straně obzor zraku do dálky se otvírá, na které uzavřen jest vršinami neb pohořím. To pak vše ještě nestačí ku pravému orientování se v krajině této, kdybychom i mnoho dní v ní se potulovali, jestliže nezdviheme oka k nebesům, a neobrátime-li pozor na pohyby světél nebeských. Zvláště pozoro-

rovati sluší místa na obzoru, kde slunce vychází, kde zachází, kde vrcholu své dráhy dosahuje. Tím stanovíme strany světa: východ, poledne, západ, a naproti poledni půlnoc čili sever. Z takového rozhledání se v krajině cizí prostředkem východu slunce (solis orientis) povstal asi název románský orientovati se, zorientování, jenž obdržel konečně měšťanské právo ve všech takměř jazycích vzdělané Evropy. [...]

Všechno což jest v přírodě, živé nebo neživoucí, ovědoměné nebo bezvědomé, má své stání v prostoru, v času své trvání a své proměny. Prostor pak i čas, umem pojmát, jest nekonečný i nesmírný. Kdyby

totiž i dáno bylo, kteroukoliv stranou skutečně prostorem se pohybovati, nikde bys konce nedostihl. Aniž vhloubav se do minulosti počátku času dosáhneš, aniž v budoucnosti jeho konce domyslíš. Pomyšlení té i oné nesmírnosti jako závratem nás jímající pudí silně k navrácení se ku prvotnímu místu, k nynějšíku, a tak z nekonečnosti bezměrné octneme se sami u sebe v středu míry, hranic i mezer, a ukojíme svou mysl v povlnném vyvíjení a trvání našeho pozemského všedního živobytu. Takovým způsobem ustanovujeme a zorientujeme se v naší přítomnosti. Co zde jen v duchu pojato, názorněji rozmyslíti dáno, když okem hvězdářským na prostor všehomíra pohlédneme. [...]

Však sestupme zase na povrch Země, vnikněme myslí do jejího vnitřku. [...] Každé souvrství chová v sobě stopy vymřelého světa, rostliny a zvláště misky mekkýšů. Skoumání těchto skamenělých zbytků náleží k nejzajímavějším odvětvím přírodovědky. Větší část pevnin a ostrovů pokryta jest rostlinstvem, v němž tráví život veliký živočich. Však i ve vodách velkých, zvláště v poblíži břehů, všechno hemží se životem, jen oustřední ohromné tůně Océanů, jako pustiny středozemní, spoře jen a náhodou živoky navštíveny bývají, anebo tam snešena jsou velikánská pole řas vírem proudících mořských vod.

Nejbujnější rostlinstvo se rozkládá okolo rovníku v sousedstvu velikých řek Orinoka, Maraňonu v jižní Americe, Nigru v střední Africe, Indu, Gangesu, Bramaputru v přední a zadní Indii. Zde největší rozmanitost rodů a čeledí, největší číslo jednotlivých tvorů. Kde nejhojnější rostlinstvo, tam nejvíce bejložerců, a za nimi nejvíce dravců. Mohli bychom zde obšírněji rozprávěti o květinách i zvířenách pásem studených, středních i pásma horkého, jmenovati vlastní čeledi i rody rostlin a zvířat, to však budíž jinému místu ponecháno, jenom ještě o člověku krátce promluvíme. Člověk, hlava veškerého tvorstva pozemského, duch vtělený, postavy panovnícké, přímé, tváří k nebesům zdvižené, rodí se nah i neozbrojen, aby sám

1 Slavnostní odpoledne v Lannově vile zahájila paní předsedkyně Akademie věd Eva Zažimalová (vlevo), která také předala Purkyňovu cenu Živy Danielu Vondrákovi a Anně Tiché (uprostřed). K blahopřání se připojili šéfredaktorka Jana Šrotová a předseda redakční rady Jan Votýpka (vpravo).

2 Purkyňova Živa změnila během své existence několikrát vzhled – její poslední vizuální identita vznikla ve spolupráci s DRAWetc. a ateliérem grafického designu a vizuální komunikace Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze.

3

4

3 Cenu Vojena Ložka za nejlepší článek ročníku v kategorii do 25 let Heleně Rothové (vlevo) předala Markéta Pravdová.

4 Jan Ptáček převzal Cenu Jana Sudy pro autora do 30 let od Pavla Kováře.

5 Nositelé Zvláštního ocenění Živy Martin Černý (vlevo) a Lukáš Laibl při předání spolu s Blankou Říhovou

6 Otakar Brázda přijal Cenu Antonína Friče od Heleny Illnerové (vpravo).

Na snímku také Pavla Doubková z redakce Živy. Všichni ocenění kromě diplomů podle grafického návrhu Jana Franty s ilustracemi z prvních čísel Purkyňovy Živy obdrželi knihy Nakladatelství Academia. Snímky: J. Landergott, SSČ AV ČR

pěči měl o oděv, a rozumem zbroje a všeliké nástroje ku práci sobě zaopatřil; žádá v letech mladistvých trvalého pěstování, až se k ouplnému vědomí lidské své důstojnosti vyvine, kdežto zvíře pudem vedeno již v prvním mládí jakési samostatnosti nabývá. Není obmezen na potřeby tělesní, dobývání potravy, rozplozování rodu, nýbrž se stejnorodými sesbratřiv tvoří národy, státy, církev, trudí se vyššími ideami duchovními, právem, vědou, umou, náboženstvím, jež v život uváděti a v něm udržovati všemi silami tělesnými i dušev-

ními snažně se namáhá, ano i vezdejší život nasazuje, aby je v skutek uvedl. Takovou činností jednotlivých osob i celých obcí tvoří se vlastní ústrojí vyšší, jeden celek z jednotlivců složený, jako jedna vyšší osoba, jako jeden muž. Víra, láska, pravda, krása jsou tohoto ústrojí vnitřní hýbatelé, spolu vzaté jsou podstatou lidskosti, duší celého člověčenstva.“

Pavel Kovář: Ke 170 letům od založení

Věda dnes nebývá chápána jako součást národní kultury. Zatímco v době vzniku Živy snahy o kultivaci vědeckého poznání vedly české obrozence k připojení, k integraci národní vzdělanosti jak do různojazyčného provozování vědy, tak do celokulturního zapojení, dnes je uznávána „jednojazyčná“ oblast publikovaného výzkumu. Na druhé straně sama věda má dávno za sebou éru vyčnívajících encyklopedických učenců, je fragmentovaná na vysoce specializovanou odvětví a její interní dělicí čáry vedou přes nejrůznější kritéria. To má v době neustálých hodnocení a souzení své souvislosti v rozdílné škále publikačních možností pro výsledky výzkumu (časopisy světové versus regionální), a tudíž odraz ve finanční podpoře. Logicky pak být kvalitní výsledky s velkým oblast-

ním významem nenacházejí srovnatelné publikační přijetí ani zpětnou vazbu v kvantitě citačního ohlasu.

Na dlouhé časové škále opakované (srovnávací) regionální výzkumy mohou reprezentovat soubory dat poskládaných z podobně sebraných údajů z jiných míst a posloužit k cenným zobecněním trendů ve změnách podmínek pro život. Přesto je tento typ studií přehlížen a zůstává mimo hodnocení.

Studenti jednotlivých specializací ovládají často bravurně (občas také nedokonale) jazyk excelentní vědy, angličtinu, ale při převodu do mateřského jazyka si musejí vypomáhat anglisty. Úroveň mateřštiny v běžném vysokoškolském provozu přestává být standardní, spíš se dá označit jako bastardní. Co by Jan Evangelista říkal tomuto vývoji? Z vlastní zkušenosti, srovnáváme-li praxi s podobně velkými (malými) státy napříč Evropou, mne při účasti na několikátýdenním přednáškovém kurzu Tropicá ekologie na dánské univerzitě v Aarhusu zaujalo, že jen tento typ (volitelných) přednášek probíhal v angličtině, zatímco většina základních kurzů bakalářského i magisterského stupně v dánštině. Dánové si chrání a kultivují mateřský jazyk.

5

6

Poprvé v novodobé historii máme ministra/ministryni pro vědu, výzkum a inovace, ačkoli je tento sektor podřízen Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy; nově jde o dvojfunkci s předsednictvím v Radě pro výzkum, vývoj a inovace. Zajímavá je vyjednávací síla pro deklarovanou vládní prioritu, kterou ilustrují akademickou obcí „probublávající“ protestní tendence, jež vycházejí z faktu, že pedagogové univerzit mají nižší platy než učitelé v základním školství. To vše při vědomí rozdílů mezi statusem a provozem u veřejnoprávních, státních a soukromých institucí. Ještě tedy jednou: Co by tomu říkal J. E. P.? Stosedmdesátka je prý andělské číslo – je znamením dobrých věcí, které přijdou. Kéž by.

Cena Vojena Ložka (autorům do 25 let) Bc. Heleně Rothové,

studentce magisterského oboru na katedře zoologie PřF UK za článek Tajný život v podzemí aneb Adaptace terestrických členovců k životu v jeskyních (Živa 2022, 1: 30–33)

Ocenění autorce nejlepšího článku ročníku v této věkové kategorii, které je honorováno za podpory Střediska společných činností Akademie věd, předala PhDr. Markéta Pravdová, Ph.D., MBA, členka Akademické rady AV ČR.

Cena Jana Sudy (autorům ve věku 26 až 30 let) Mgr. Janu Ptáčkoví,

doktorandů oboru botanika na PřF UK za článek Patagonie – Andy ošlehané větrem (Živa 2022, 1: 21–24)

Cena J. Sudy náleží autorovi nejlepšího článku ročníku v této věkové kategorii, je rovněž finančně podporována SSČ AV ČR. Jan Ptáček ji převzal od dřívějšího děkana PřF UK a dlouholetého předsedy redakční rady Živy prof. RNDr. Pavla Kováře, CSc.

Purkyňova cena RNDr. Danielu Vondrákovi, Ph.D., a Mgr. Anně Tiché, Ph.D.,

za článek Komořanské jezero aneb Historie českého Balatonu (Živa 2022, 5: 227–230)

Za nejlepší článek ročníku 2022 v kategorii od 30 let předala autorům čestnou cenu Jana Evangelisty Purkyně za popularizaci biologických věd, jejímiž kritérii jsou originalita, tematický přínos a sdělnost, předsedkyně Akademie věd ČR prof. RNDr. Eva Zažímalová, CSc.

D. Vondrák je vědeckým pracovníkem v Ústavu pro životní prostředí PřF UK. Zaměřuje se na kvartérní paleolimnologii a paleoekologii – prudké environmentální změny v pozdním glaciálu a holocénu a interakce v systému jezero–povodí, rekonstrukci paleoklimatu a vývoje jezer na základě analýzy subfosilních pakomárovitých (Chironomidae) a také mimo jiné na vodní bezobratlé v horských jezerech.

A. Tichá pracuje v Ústavu geologie a paleontologie na PřF UK, kde se zabývá kvantitativní paleorekonstrukcí pH a úživnosti v jezerech na základě subfosilních schránek rozsivek, paleoekologickými rekonstrukcemi vývoje povodí a jezer podle geochemických a biotických indikátorů a rekonstrukcí ingresí mořské vody do jihočeských pánví během miocénu.

7 Oceněné autorky a autoři spolu s předávajícími a dalšími hosty, Jaroslavem Brůžkem z redakční rady (zcela nahoře vlevo) a ředitelem Geologického ústavu AV ČR Tomášem Příkrylem (vpravo). Foto z archivu redakce

Zvláštní ocenění časopisu Živa

● **Mgr. Lukáši Laiblovi, Ph.D.,** za třídílný seriál Unikátní okna do prvoroh I.–III. (Živa 2022, 2–4)

● **RNDr. Martinovi Černému, Ph.D., a prof. RNDr. Adamu Petruskovi, Ph.D.,** za články v rubrice K výuce a za významný podíl na přípravě monotematického čísla (2022, 5) věnovaného tématu Voda

Ocenění je udělováno za popularizaci biologických věd prostřednictvím příspěvků, které přesahují rámec jednotlivých článků a jsou hodnoceny jako významné např. pro výuku. L. Laibl a M. Černý ho převzali od dřívější předsedkyně Učené společnosti ČR a místopředsedkyně Vědecké rady AV ČR prof. RNDr. Blanky Říhové, DrSc.

L. Laibl se zabývá morfologií, ekologií, evolucí a ontogenetickým vývojem prvohorních členovců, především trilobitů, a unikátně zachovalými zkamenělinami z ordovických hornin Maroka. Je vědeckým pracovníkem v Geologickém ústavu AV ČR a na PřF UK.

M. Černý se na katedře ekologie PřF UK zabývá populační a behaviorální ekologií vážek (Odonata), ekologií, fylogeografií, evolucí sladkovodního zooplanktonu a limnologií. Věnuje se pedagogické činnosti, vede terénní cvičení a exkurze, i pro učitele, a např. i seminář vědecké fotografie. Účastnil se jako český koordinátor mezinárodního projektu BIOPOOL. Napsal ve spolupráci s dalšími kolegy knihu o vážkách ČR, píše také o našich nepůvodních druzích.

A. Petruska má jako hlavní výzkumné zaměření evoluci kryptických druhových komplexů bezobratlých, distribuci a ekologii nepůvodních vodních živočichů, diverzitu a ekologii raků v Evropě, ekologické interakce a impakt račích moru a ekologii, evoluci a diverzitu perlooček, zejména rodu *Daphnia*. Pracuje na katedře ekologie PřF UK, podílí se na výuce zaměřené na

sladkovodní a mořskou biologii a invazní ekologii. Je členem vědeckých rad, mimo jiné Biologického centra AV ČR, a editorem časopisů Neobiota a Diversity.

Cena Antonína Friče doc. MUDr. Otakaru Brázdovi, CSc.,

za význačné příspěvky k poznání historie časopisu Živa spojené s J. E. Purkyněm a také dalšími osobnostmi z historie přírodovědy a lékařství

Ocenění osobnosti, která významným způsobem přispěla k rozvoji časopisu Živa na poli autorském, organizačním nebo popularizačním, předala s osobní gratulací dřívější předsedkyně Akademie věd ČR prof. RNDr. Helena Illnerová, DrSc.

O. Brázda, který oslavil v loňském roce významné jubileum (blíže Živa 2022, 6: CXLVII–CXLVIII), absolvoval Lékařskou fakultu UK a dosud působí na Stomatologické klinice 1. LF UK a ve Všeobecné fakultní nemocnici v Praze, kde se věnuje problematice zubního kazu, diagnostice, terapii a prevenci. Je členem výboru České stomatologické společnosti (byl jeho předsedou), pracoval jako konzultant Ministerstva zdravotnictví ČR (1992–98), spolupracuje se Světovou zdravotnickou organizací a Fédération dentaire internationale. Obdržel řadu ocenění, převzal zlatou medaili České lékařské společnosti JEP (2022) a medaili České stomatologické komory (2021).

Od 90. let se intenzivně věnuje historii lékařství a přírodních věd, osobnosti J. E. Purkyně, jeho současníků a žáků. Byl spoluautorem monografie J. E. Purkyně – život a dílo (E. Trávníčková 1986), J. E. Purkyně: jeho význam pro současnost i budoucí medicínu (Š. Svačina 2017), Sborníku kongresu J. E. P. in Science and Culture (1987). Publikuje v řadě časopisů, zveřejnil 256 publikací u nás i v zahraničí. Od r. 2011 spolupracuje blíže i se Živou, mnohé z jeho článků byly zásadní, opřené o dlouholetý výzkum archiválií, korespondence apod.

Poděkování za podporu cen Živy patří i Nakladatelství Academia za knižní dary a SSČ AV ČR. Za grafické ztvárnění diplomů děkujeme Janu Frantovi.

Více na webové stránce Živy